

KNIŽNÁ VÄZBA CITHARY SANCTORUM DO ROKU 1900

3. časť

Remeselné spracovanie väzby Transocia – chronologický prehľad spracovania knižných väzieb v 19. storočí

Alena Benešová a Vladimír Bukovský

Knižné väzby do roku 1850

V tretej kategórii sa stretávame s knižnými väzbami datovanými od roku 1800 do 1850, čiže do prvej polovice 19. storočia. Časovo toto obdobie môžeme zaradiť do klasicizmu.

Klasicizmus je umelecký smer, ktorý vznikol vo Francúzsku v 17. storočí. V druhej polovici 18. storočia sa šírila do celej Európy. Klasicizmus rozvíjal klasické umenie antiky a renesancie, najmä kompozičné a výrazové zásady. Prvá fáza klasicizmu je často nazývaná ako barokový klasicizmus, pretože sa tu miešajú barokové a klasicistické prvky. Však podstatou a cieľom klasicizmu bolo odvrátiť sa od baroka a po ňom nastupujúceho rokoka. Historicky sa tieto obdobia v určitých časových úsekoch prelínajú, súčasne vyvíjajú a miešajú. Klasicizmus sa naplno rozvinul až po Veľkej francúzskej revolúcii (1789 – 1799). V prvej polovici 19. storočia klasicizmus doznieva, v ľudovom prostredí ešte neskôr. Klasicizmus je nazývaný tiež ako empír a to v čase Napoleona Bonaparteho.

Klasicistické väzby sú typické svojou jednoduchosťou, vkusnou úpravou, ktorá pozostáva z obyčajných liniek alebo ornamentov pri okrajoch a hranách dosiek. Ako to bolo v baroku, tak i tu sa prevažná väčšina výzdoby presúva na chrbát knihy. Knihári sa zameriavali na výzdobu chrbta z toho dôvodu, že práve on bol vystavovaný pohľadom v knižniciach. Často sa tiež využívala technika zlatenia liniek, nápisov alebo rôznych jednoduchých ornamentov.

Knižné väzby, ktoré sme zaradili do tejto kategórie sú tiež charakteristická svojou jednoduchou slepotlačovou výzdobou. V prevažnej miere sa nám vyskytujú linky alebo jednoduché ornamente umiestnené v rohoch dosiek. Taktiež sa tu stretávame i s bohatou výzdobou chrbta, ale iba na jednej väzbe zo vzorky.

Ide o väzbu, ktorú nájdeme pod signatúrou SD 25167. Opravované drevené dosky potiahnuté tmavou kožou, chránia pôvodný knižný blok. Tento kožený povrch poskytol priestor pre jednoduchú, vkusnú slepotlačovú výzdobu. Výzdoba na prednej i zadnej doske je identická, ako to bolo zatiaľ v každom prípade nášho výskumu. Slepotlačová výzdoba pozostáva predovšetkým

z liniek, ktoré sa nachádzajú po celom obvode dosiek. V chrbtovej časti na doske sa nachádza dvojité dvojlinka. Na vonkajšej strane dosky, tak aj na hornom i dolnom okraji dosky sa nachádza jedna dvojlinka. V rohoch dosiek pri vonkajšej strane sa nachádzajú malé kvetinky. Také isté kvetinky môžeme nájsť v chrbtovej časti prednej i zadnej dosky. Ich účelom bolo vyzdobiť väzy, čo bolo bežné pri pravých väzoch. Ako sme už spomínali, kniha sa vyznačuje bohatou slepotlačovou výzdobou chrbta. Väzy sú vyzdobené meandrom. V hornej časti chrbta sa nachádza názov Cithara sanctorum vytvorené taktiež slepotlačovou technikou. V strede chrbta sa nachádza pravdepodobne meno, ktoré sa nám však nepodarilo presne prečítať. Medzi väzmi sú umiestnené malé kališteky. Ich počet zodpovedá počtu piatich väzov. Na väzbe nachádzame i stopy po kovaní, ktoré bolo pripevnené na prednej i zadnej doske. Jasne môžeme určiť, že išlo o hranové kovanie a puklice. Tie sa nám žiaľ nezachovali. Z akého dôvodu bolo toto kovanie odstránené, dnes už nevieme povedať. Ale aj na tomto neželanom zásahu môžeme nájsť niečo pozitívne. Pozitívom je to, že sa nám ukázala celá slepotlačová výzdoba, ktorú by z väčšej časti zakrývalo kovanie. Jediné, čo sa na tejto väzbe zachovalo z kováčskeho remesla, je zapínanie. Jedná sa o dva liate trne v tvare lístočka a dve spony v rovnakom tvare pripevnených na kožených remeňoch.

Podobnou prácou, ako bola táto knižná väzba je väzba na SD 46943. Kožený poťah hnedej farby pokrýva drevené dosky, ktoré chránia bohatstvo knihy, ktoré obsahuje. Slepotlačová výzdoba je veľmi jednoduchá. Pozostáva iba z liniek, ktoré sú po obvode prednej a zadnej strane dosky. V chrbtovej časti na doske sa nachádzajú dve linky, ako to bolo pri predošlej knihe. Vzďialenosť medzi týmito linkami je 1 až 2 cm. Rovnaká vzďialenosť bola zaznamenaná i pri predchádzajúcej väzbe. Môžeme povedať, že ide o rukopis jedného knihára. Nemá však tak bohatý zdobený chrbát, ale napriek tomu väzy sú zdobené jednoduchými linkami. Podobným znakom bolo i šitie. Obe knihy boli šité na päť pravých väzov. Ďalšou spoločnou črtou je zapínanie. Rovnaké liate trne vo forme lístočkov. Spony sa na tejto väzbe nezachovali. Po prvýkrát sa tu stretávame so zlatenou oriezkou, ktorá je cizelovaná. Táto skutočnosť svedčí o tom, že kniha bola určená pre solventnejšie vrstvy. Odlišným znakom je fakt, že táto väzba nemá kovanie. Celkovo pôsobí jednoduchšie. Obidve knihy pochádzajú z jednej dielne.

Z inej dielne a dokonca i z iného mesta pochádza knižná väzba SD 12750.



Obr. 1 SD 12750 – Cithara sanctorum (1825) z dielne Mateja Trattnera v Budapešti

Drevené dosky sú viazané v hnedo-červenej koži. Jednoduchá slepotlačová výzdoba je reprezentovaná obyčajnými linkami, ktoré sú po obvode dosiek. Ako to bolo pri predchádzajúcich knižných väzbách, aj tu sa nachádzajú v chrbtovej časti dve linky. Pri tejto väzbe sme zaznamenali už iný typ kovania. Doteraz sme sa stretávali s hranovým kovaním, ale tu boli použité iba nárožnice bez stredovej puklice.

Ďalšou novátorskou črtou, ktorá sa začína objavovať až v tejto kategórii, je použitie chrbtového kovania. V našom prípade ide o jednoduché chrbtové kovanie, vo forme koženého pásika cca 3 cm širokého, ktorý vychádza z jednej dosky, prechádza cez chrbát knihy na ďalšiu stranu dosky. Konce sú pripevnené na doskách kovaním. Účelom bolo spevniť a chrániť chrbát knihy. Bolo tu tiež použité zapínanie na trň vo forme klinčekov, ktoré sú upevnené v hrane dosky. Spony sú jednoduché bez výzdoby. Šitá je na štyri pravé väzy, ktoré nie sú vyzdobené. Oriezka je farebná.

Veľmi podobnou väzbou, ako bola táto je SD 3447. Tmavá koža slúži ako poťahový materiál dreveným doskám. Koža obyčajne vytvára priestor pre umelecké cítenie knihára, ktorý môže prejaviť svoje nadanie v slepotlačovej výzdobe. Ale pri tejto väzbe to knihár nevyužil. Fakt, že dosky sú bez výzdoby alebo len s veľmi jednoduchou výzdobou, ktorá sa prenáša hlavne na chrbát knihy, je typický pre toto obdobie. Či to bolo aj v tomto prípade, sa nedá povedať, pretože chrbát nie je pôvodný. To znamená, že väzba je bez akejkoľvek slepotlačovej výzdoby. Aj pri tejto väzbe nárožnice nahradili hranové kovania a puklice. Môžeme predpokladať, že tu mohlo byť použité chrbtové kovanie typu 1. Zapínanie je na trň – klinček a bežné kovové spony sú umiestnené na kožených remeňoch pripevnených na zadnej doske. Pri šití si knihár zvolil zapílené väzy na dutinku. Farebné rozdiely bloku s väzbou a prídoštím vyriešil farebnou oriezkou.

Poslednou knižnou väzbou, ktorá bola zaradená do vzorky je SD 3467. Drevené dosky sú potiahnuté tmavou až skoro čiernou kožou, ktorá podľahla degradačným účinkom pravdepodobne dôsledkom nevhodného skladovania. Je veľmi ťažko rozoznať, či tu bola použitá slepotlačová technika. Ale ak áno, tak bola jednoduchá. Pravdepodobne mohla pozostávať z obyčajných liniek. Ani chrbát knihy nám nič neprezradí, pretože bol opravovaný a koža na ňom nie je pôvodná. Zapínanie bolo vo forme trňa – klinčeka. Spony ani kožené remene sa nezachovali. Väzba sa nemôže popýšiť ani oriezkou.

Všetky tieto tri spomínané Cithary sanctorum pochádzajú z jednej dielne. Preto majú rovnaký spôsob zapínania, v dvoch prípadoch bolo použité rovnaké kovanie. Tak isto v dvoch prípadoch boli použité zapílené väzy.

V rámci tejto kategórie sme náhodne vybrali päť kníh, ktoré zhodou okolností pochádzajú z dvoch dielní. Prvé dve popisované knihy boli vyrobené v dielni Landererovcov z Bratislavy ďalšie tri v dielni Tratnera z Budapešti.

Spoločným znakom sú drevené dosky potiahnuté kožou. Ak sa nachádzala slepotlač tak išlo prevažne o jednoduchú výzdobu, pozostávajúcu prevažne z liniek. Tak isto i formát kníh bol dosť podobný s menšími rozdielmi. Na všetkých väzbách bolo použité zapínanie na trň. V Landererovskej dielni sa využívali liate, ozdobné trne v tvare lístočkov, u Tratnerovcov častým spôsobom zapínania bolo na klinček s bežnými sponami. Bratislavská dielňa využívala ešte hranové kovania a puklice, s ktorými sme sa častejšie stretli v druhej kategórii. Budapeštianska siahla už po niečom novom, po nárožniciach bez stredovej puklice. V tejto dielni sa začína používať i jednoduché chrbtové kovanie, ktoré väzbu chráni, spevňuje a zároveň jej dáva nový vzhľad. Na základe týchto skutočností môžeme predpokladať, že budapeštianska dielňa išla viac s krokom doby, ako bratislavská. I keď rozhodujúcim faktorom mohla byť požiadavka zadávateľa alebo fakt, že určité doplnky na väzbu boli stále k dispozícii.

Tak ako súrodenci v rodinách sú si navzájom podobný, ale zároveň odlišný, tak i knihy vytvorené v jednej dielni sú si veľmi podobné, ale zároveň iné. Každá knižná väzba je originálna, niečím iným je zvláštna, výnimočná a svojská. Prináša niečo nové, niečo čím sa môže popýšiť a tak prispieť k rozvoju knihárskeho remesla.

5.4 Knižná väzba po roku 1850

V druhej polovici 19. storočia sa začína vládza strojov. Mechanizácia sa uplatňuje takmer vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti. Ručný papier sa nahrádza strojovým, drevitým papierom, ktorý nie je už tak kvalitný ako jeho predchodca. Tak isto i priemyselne vyrábaná knižná väzba šliape po krásnej, ručne vyrábanej väzbe. V tejto dobe dochádza k zápasu o prežitie medzi ručnou prácou a strojovou prácou. Kde strojová výroba je jednoznačným víťazom. Knihárske remeslo začína upadať a už nedokáže užiť, preto sa stáva vedľajším zamestnaním.

Ale na druhej strane, vďaka tejto priemyselnej výrobe, kniha začína stúpať na popularite. Preniká do všetkých vrstiev spoločnosti a postupne sa stáva súčasťou bežného života. Slúži predovšetkým širokým ľudovým masám.

Táto úžitková väzba musí byť riešená účelne. Nepožaduje sa od nej imitácia starých slohov, ale samostatné riešenie návrhu s ohľadom na obsah diela. Pri technologickom spracovaní väzby sú potrebné lacnejšie materiály, ako je napríklad lepenka potrebná na výrobu dosiek, papier ako poťahový materiál, či imitácia kože. Na popularite stúpajú i polokožené väzby.

Rýchlo rozvíjajúca sa priemyselná výroba sa začala čoskoro uplatňovať i u nás. Bol to trend, ktorý nebolo možné zastaviť. Napriek rýchlej produkcii kníh, ktorú nám priniesla strojová výroba, zákazníci stále radšej siahajú po vkusne upravenej knižnej väzbe. Preto návrhy knižných väzieb sú zverované do rúk umelcom vtedajšej generácie.

Našu vzorku, ktorá pozostáva zo šiestich kníh, sme rozdelili na dve skupiny. Prvá skupina je reprezentovaná trendmi vtedajšej doby, ktorá ovládla druhú polovicu 19. storočia. Na prvý pohľad tu badať nové technologické pokroky. Druhá skupinka má ešte charakter tradičnej ručnej výroby.

Novodobá knižná väzba, ako ju môžeme nazvať sa nachádza na exemplári SD 2272. Táto Cithara sanctorum bola síce vytlačená v roku 1816 a časovo nám nespadá do tejto kategórii. Rokom vydania má patriť do predchádzajúcej skupiny. Ale vzhľadom na to, že bola pravdepodobne v tomto období previazaná do novodobej väzby, zaradili sme ju do tejto štvrtej kategórie, pretože zodpovedá všetkým požiadavkám na priemyselnú knižnú väzbu. Knižné dosky sú vyrobené z lepenky, potiahnuté sú kožou čiernej farby. Plastika – reliéf sa začína uplatňovať, ako spôsob výzdoby novodobých knižných väzieb. V tomto období sa začína objavovať ústredný motív, zlatý kalich. I na tejto väzbe môžeme takýto kalich nájsť. Plastika – reliéf je i na

zadnej doske, ale bez ústredného kalicha. Ten sa nachádza iba na prednej doske.

Kovanie aj zapínanie sa považuje pri týchto typoch väzieb za prežitie. Pri priemyselnej výrobe sa používajú výlučne zapílené väzy na dutinku. Ak sa vyskytujú pravé väzy ide o ručnú výrobu. Pri novodobých väzbách je oriezka veľmi častá. Na tejto Cithare sanctorum sa nachádza žltá oriezka. Vzhľadom na to, že knižný blok bol vytlačený ešte pred rokom 1850, teda v roku 1816, je tu použitý ručný papier.

Knižná väzba na SC 34577 má iný ráz. Lepenkové knižné dosky sú potiahnuté jemnou kožou, ktorá dôsledkom času a častým používaním stratila pôvodnú farbu. Pri výrobe knižnej dosky sa použila mäkká výplň, ktorá bola umiestnená medzi lepenkovými doskami a poťahom. Na koženom poťahu bola použitá slepotlačová výzdoba vo forme jednoduchých liniek, ktoré rámujú prednú i zadnú dosku pri jej okrajoch. Ústredným motívom je zlatý kalich, ktorý bol vytvorený tiež slepotlačovou technikou. Chrbát knihy je už ozdobnejší. Bola tu vytvorená imitácia piatich pravých väzov, ktoré boli vyzdobené linkami. V hornej časti chrbta sa nachádza nápis „Pisne duchowni“, ktorý bol tiež vyzlátený a vytvorený slepotlačovou technikou. Šitá bola už tradične v tejto dobe, na zapílené väzy s dutinku. Pri dôkladnom pozorovaní sme zistili, že sa tu nachádzajú stopy po zlátenej oriezke. Celkovo knižná väzba mohla pôsobiť jemne a decentne. Tento dojem bol vytvorený farebným kontrastom medzi čiernou a zlatou, použitím jednoduchých prvkov výzdoby. Takýto typ väzby mohol byť vyhotovený pre ženy.

Iným typom novodobej väzby bola knižná väzba na SC 27735. Hnedý kožený povrch slúži ako poťah doskám vyrobených z lepenky. Táto Cithara sanctorum sa môže popýšiť bohatou výzdobou vo forme plastiky – reliéfu. V určitých častiach reliéfu sa vyskytuje jemná ornamentálna výzdoba. Ústredným motívom je pomerne veľký zlatý kalich, ktorý sa nachádza iba na prednej doske. Ani chrbát knihy nezaostáva za bohatou výzdobou dosiek. Okrem liniek a troch ozdobných motívov sa tu nachádza vyzlátený nápis „Pjsně duchownj“. Bola šitá na zapílené väzy s dutinkou. Krásu tejto väzbe pridávala ešte aj zlatá oriezka, čo značí, že bola pravdepodobne určená pre zámožnejších ľudí.

Poslednou knižnou väzbou z našej vzorky, ktorá bola vyrobená strojovou technológiou je väzba na SD 34548. Na výrobu knižných dosiek bola použitá lepenka. Ako poťahový materiál dobre slúži imitácia kože čiernej farby. Predná i zadná doska je bohato zdobená vystupujúcou plastikou – reliéfom. V strede väzby sa nachádza ovál, vyzdobený ornamentmi, v ktorom je umiestnený zlatý kalich, ktorý je akoby zapustený dovnútra dosky. Zadná strana má rovnakú výzdobu, ako predná, ale s tým rozdielom, že kalich nie je zlatý a nie je vyhlbený do dosky. Tu jasne vystupuje ako ostatná výzdoba. Chrbát knihy je hladký bez výzdoby. Boli tu použité zapílené väzy, ktoré sú

už bežnou samozrejmosťou. Ako to bolo v každom prípade v rámci tejto štvrtej kategórie i tu bola použitá oriezka. Tá však nie je zlatá či žltá, ale červená.

Celá táto skupinka novodobých väzieb sa jasne líši od predchádzajúcich knižných väzieb, ktoré môžeme nazvať umeleckými dielami nejedného knihára.

Napriek týmto faktorom, ktoré poznačili túto dobu, nemôže strojová výroba potlačiť ľudskú túžbu po kráse ručnej práce. Preto i naďalej funguje ručná výroba. V našej vzorke sa nachádzajú knihy, ktoré sú rokom vydania najmladšie a práve tie sú dielom ručnej výroby knihára. Tieto ručne vyrábané väzby Cithary sanctorum boli pravdepodobne vyrobené na žiadosť súkromnej osoby, možno nejakého bibliofila.

Knižná väzba, ktorá sa nachádza pod signatúrou SD 12752 je jednou z nich. Dosky sú vyrobené z dreva. Potiahnuté hnedo-červenou kožou. Výzdoba je veľmi jednoduchá. Pozostáva z liniek, ktoré sú umiestnené po obvode oboch dosiek. Linky sú rozmiestnené tak, že pri chrbtovej časti sa nachádza jemná dvojlinka a od nej je na dva centimetre vzdialená jedna hrubšia linka jasne viditeľná. Taká istá linka sa tiež nachádza pri vonkajšom okraji dosky. Pri hornom i spodnom okraji sú umiestnené jemné linky. Väzy na chrbte knihy sú zdobené meandrom. Kovanie na tejto väzbe sa nenachádza s výnimkou kovovej spony, ktorá je jednoduchá. Zapínanie bolo vyriešené na trň. Klinček bol umiestnený v hrane dosky. Bola šitá na štyri prvé väzy. Oriezka je tu striekaná v pruhoch. Striedajú sa červené pruhy s nestriekanou oriezkou. S týmto typom oriezky sme sa tu stretli po prvý krát. Napriek tomu, že knižná väzba bola ručne vyrobená, v prípade papiera to neplatí. Ide o strojovú výrobu.

Podobným typom takejto väzby je knižná väzba na SD 19353. Ide už o výpravnejšiu väzbu ako bola predchádzajúca. Drevené dosky sú potiahnuté hnedo-červenou kožou. Slepotačová výzdoba je úplne rovnaká ako pri predošlej knižnej väzbe. Všetchna na tejto väzbe sa nachádza ex libris. Ide o meno „Daniel Herich“. Či ide o majiteľa alebo knihára nie je nám známe. Ale domnievame sa, že ide o majiteľa knihy. Rovnakou výzdobou, akou bola vyzdobená väzba SD 12752, sú ozdobené aj väzy na chrbte tejto knihy. Bol použitý meander, čo naznačuje, že ide o rukopis jedného knihára. Odlišným prvkom je kovanie, ktoré sa nachádza na oboch doskách. Prejavilo sa tu vo forme nárožníc a stredovej puklice. Ďalším odlišným prvkom, ktorý sa na predošlej popisovanej väzbe nenachádza je hranové kovanie typu 1.

Zapínanie je tiež na trň, však nie na klinček, ale vo forme liateho trňa, ktorý pôsobí ozdobne. Má tvar lístočka. Spona je obyčajná jednoduchá. Tento fakt je dosť zvláštny, pretože spony obyčajne mali rovnaký tvar ako liate trne. Bola šitá na štyri pravé väzy. Knižný blok je bez oriezky. Papier je tiež strojový.

Tieto dve ručne viazané Cithary sanctorum pochádzajú z Budapešti z dielne Kolomana Róžu. Preto sa tu vyskytuje toľko podobností.

Pre porovnanie knižných väzieb z SNK s väzbami nachádzajúcich sa vo vydavateľstve Transcius môžeme zo zaujímavosti spomenúť Citharu sanctorum vydanú v roku 1868 v Budapešti. Táto väzba je veľmi ojedinelá a jedinečná. Drevené dosky sú potiahnuté kožou, ktorú z veľkej časti zakrýva plošné kovanie. Časť koženého povrchu, ktorý zostal nepokrytý kovaním je bohato zdobený ornamentmi s rastlinnými motívami. Ornamenty boli vyhotovené slepotlačovou technikou. Hranové kovanie predstavuje tiež umeleckú prácu kováča. Po obvode kovania sa nachádzajú drobné ornamenty. Ďalším dekoračným prvkom plošného kovania sú malé srdiečka. Stred kovania je otvorený, cez ktorý možno vidieť kožený poťah s výzdobou. Kovanie je pripevnené šiestimi klinčekmi. Väzba je jedinečná aj hranovým kovaním typu 2. Obyčajne hranové kovanie sa nachádzalo v hornej a dolnej časti chrbta. Pri tejto väzbe sa ďalšie dve hranové kovanie nachádzajú aj v strede chrbta. Ďalšou zvláštnosťou je zapínanie, ktoré je celé kovové. Kniha sa zapína na háčik. Pravdepodobne bola šitá na štyri pravé väzy. Tmavá oriezka bola pravdepodobne cizelovaná.

Táto forma knižnej väzby pôsobí dosť mohutne. Ide v skutku o jedinečnú knižnú väzbu, ktorá nám rozširuje náš obzor.

Táto posledná kategória nám poskytuje jasne viditeľné rozdiely medzi väzbou novodobou, teda priemyselnou výrobou a väzbou, ktorá bola vyrábaná ručne knihármi, majstrami vo svojom remesle.

Strojová výroba predpokladala použitie nenáročných a lacnejších materiálov. Knižné dosky pri novodobých väzbách boli vyrobené z lepenky, ktorá je nielen dostupnejšia, ale je i ľahšia ako drevo, ktoré sa používalo pri ručných prácach. Koža sa využíva ďalej ako poťahový materiál, ale používa sa i imitácia kože, papier. Stúpa produkcia polokožených väzieb i väzieb potiahnutých látkou. Slepotačová technika, ako jedna z foriem výzdoby, začína ustupovať plastike – reliéfu. Kovanie, ako ďalšia forma výzdoby a zároveň i ochrany väzby vymizlo úplne. Tak isto i zapínanie tu neplní žiadnu úlohu. Priemyselné väzby sú výlučne šité na zapílené väzy s dutinkou. Veľmi častým javom je farebná oriezka najčastejšie zlatá. Pri prvom pohľade na tieto novodobé väzby si môžeme všimnúť, že sa tu často uplatňuje čierna farba, ktorá jemne kontrastuje so zlatou, pri lacnejších väzbách so žltou farbou. Ústredným motívom bol zatiaľ vždy zlatý alebo žltý kalich. Tento motív sa bežne začína používať až v tejto druhej polovici 19. storočia. Čoraz častejším javom je i názov „Cithara Sanctorum“ alebo „Piesne duchovné“, ktorý môžeme nájsť na chrbte knihy.

Napriek faktu, že remeselná výroba bola takmer vytlačená z trhu strojovou výrobou, ešte stále existovali milovníci krásnych kníh, ktorí radšej siahli po ručne vyrobenej knihe. Dosky boli obyčajne vyrobené z dreva. Koža bola

najčastejšie používaným poťahovým materiálom. Využíva sa jednoduchá slepotlačová technika. V našom prípade sa jedná o linky na doskách a meander na chrbte knihy. Použitie kovania bolo tiež častým javom, ale záležalo od zadávateľa, či ho tam chcel alebo radšej uprednostnil väzbu bez kovania. Pri väzbách, ktoré sa súkromne zadávali, vždy nájdeme zapínanie na trň, či už vo forme klinčeka alebo liateho trňa. Pri šití sa obyčajne využívala technika šitia na pravé väzy, ktoré potom vystupovali na chrbte knihy. Tak isto i oriezka bola možnosťou voľby.

Pri našom výskume sme zistili, že v 17. storočí boli vydania *Tranoscia* menšieho formátu, ako v nasledujúcich storočiach. Rozmery knihy sú väčšinou 14 x 9 cm. O knižnej väzbe v tomto storočí nemôžeme veľa povedať, pretože sa vo fonde SNK nezachovala žiadna originálna väzba. Ale môžeme predpokladať, že určite mala drevené dosky, potiahnuté kožou, ktorá bola obyčajne vyzdobená slepotlačovou technikou. Či bolo bežné použitie kovania na *Cithare sanctorum* v tomto období nevieme s určitosťou povedať, ale takýto menší formát, aký mala *Cithara sanctorum* v 17. storočí si to vlastne ani nevyžadoval.

Však kovanie bolo často krát vyhotovené na žiadosť zákazníka, a tak nie je vylúčená možnosť výskytu kovania na knižnej väzbe *Cithary sanctorum* z tohto obdobia. Viac – menej bežnou záležitosťou bolo zapínanie, ktoré bolo na trň vo forme klinčeka. Šitá bývala na tri pravé väzy. Oriezka bola tiež závislá na zákazníkovi, či rozhodnutí knihára. Táto skutočnosť sa týka nielen 17. storočia, ale všetkých nasledujúcich období. Čiže nešlo o nejaký špeciálny prvok konkrétnej doby.

Nasledujúce 18. storočie už prináša zmeny. Formát knihy sa zväčšuje, i keď rozmery nie sú jednotne stanovené. Najbežnejší formát je 17,5 x 10,5 cm s menšími rozdielmi. Na výrobu knižných dosiek pre *Citharu sanctorum* sa používalo drevo, ale v tomto období sa nám už vyskytuje i lepenka. Ako poťahový materiál okrem kože tu môžeme nájsť imitáciu kože, či papier. Výzdobnými technikami bola už dlho používaná slepotlač a kovanie tu tiež plní funkciu dekorácie väzby. V tomto období sa najčastejšie používa hranové kovanie a stredová puklica. Toto kovanie môže byť ozdobné či jednoduché. Zapínanie je na trň, buď na klinček, alebo liaty trň. Ojedinele sa vyskytuje na háčik. Ďalším rozdielom medzi 17. a 18. storočím je spôsob šitia. Tu sa okrem pravých väzov, ktoré bývajú minimálne štyri, používajú už aj zapílené väzy na dutinku.

Na väzbách *Cithary sanctorum* z prvej polovici 19. storočia sme nezaznamenali žiadne výrazné zmeny, čo sa týka použitých materiálov, spôsobov šitia, zapínania ani formátu knihy. Najčastejšie používaným formátom môže byť 17,5 x 11 cm. Čiže bez nejakých veľkých zmien. Však táto doba nám predsa priniesla menšie zmeny. Tieto zmeny sa týkajú najmä kovania. Hranové kovanie, ktoré sme mohli vidieť na väzbách v 18. storočí, je

nahradené nárožnicami, ktoré nepokrývali celú spodnú i vrchnú časť väzby. Objavuje sa nám tu i nový prvok, s ktorým sme sa nestretli v predchádzajúcom období a to hranové kovanie. Prevažná časť slepotlačovej výzdoby sa presúva z dosiek na chrbát knihy. Tak isto na chrbte častejšie nachádzame titul knihy, vyhotovený slepotlačovou technikou.

Najväčší prevrat v knihárskom remesle nám priniesla priemyselná výroba, ktorá snáď najviac ovplyvnila svoju dobu. Nie však novými remeselnými prvkami, ale tým, že posolstvo kníh sa začína masovo šíriť medzi všetky vrstvy obyvateľstva.

Rok 1850 je rokom týchto veľkých zmien. Ručný papier sa vytráca a nahrádza ho strojový papier. Drevené dosky sa pri strojovej výrobe už vôbec nepoužívajú. Lepenka plne nahradila význam dreva. Koža však stále plní svoju funkciu. Popri slepotlačovej výzdobe sa uplatňuje i plastika, kde ústredným motívom býva výlučne kalich. Kovanie vymizlo súčasne so zapínaním. Pri priemyselnej výrobe sa používa technika šitia na zapílené väzy s dutinkou. Tak isto i formát knihy sa nám zmenil. Rozmery kníh sú už o niečo väčšie, ako v predchádzajúcom období. Pre vytvorenie predstavy uvádzame jeden príklad rozmerov najväčšej knihy zo vzorky (21,5 x 15 cm).

Na prvý pohľad hneď zistíme, že sa jedná o strojovú výrobu. Prevláda tu prevažne čierna farba poťahu v kombinácii so zlatým kalichom na prednej doske alebo zlatým nápisom na chrbte knihy.

Z novodobej väzby sa vytratilo čaro, ktorým sa hrdo môže pýšiť ručne vyrobená knižná väzba. Pri ručnej väzbe môžeme hovoriť o umeleckom diele. Žiaľ, strojová väzba stráca na umeleckej hodnote.

Však musíme sa pozrieť na priemyselnú výrobu i z druhej stránky. Z knižnej väzby sa síce vytratil určité umelecko – remeselné prvky, ale priniesla nám niečo iné hodnotné, čo obohatilo nás všetkých.

Na základe získaných poznatkov môžeme zhodnotiť, že priemyselná výroba nám uľahčila výrobu, prispela k rýchlejšej produkcii a množstvo vyrobených kníh rapidne stúpol. Kniha už nie je tak nákladná, ako to bolo pri ručnej výrobe, a tým sa stáva dostupnejšia pre široké masy. Tento aspekt pôsobí na gramotnosť ľudí, čím sa zvyšuje intelektuálna úroveň obyvateľstva.

Zoznam použitej literatúry Zoznam použitej literatúry

ČAPLOVIČ, Ján. *Vydania Trnavského kancionála*. Martin: KUS, 1936.

DVOŘÁK, K.I. Evanjelická cirkev a Tranoscius. In: *100 rokov Tranoscia: 100 rokov sme tu pre vás*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1998, s. 27-33.

ĎUROVIČ, Ján. *Životopis Juraja Trnavského*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1942. 262 s.

KÝSKA, Miroslav. Spoločenský význam 90-ročného trvania Tranoscia. In: *Cirkevné listy*, 1998, roč. 101, č. 11, s. 166-167.

MICHALKO, Ján. Význam Tranovského kancionála pre evanjelickú cirkev a slovenské národné povedomie. In: *Cirkevné listy*, 1986, roč. 99, č. 9, s. 131.

MOCKO, Ján. *Historia posvätnéj piesne slovenskej a historia kancionálu*. Liptovský Mikláš: Tranoscus, 1909. 117 s.

PLAVEC, Gustáv. *Tristoročný Tranoscus*. Liptovský Mikuláš: Tranoscus, 1936. 78 s.

TUHOVČÁKOVÁ-MICHALKOVÁ, Ludmila. Hovoriace stopy: Marginálie k 400-tému výročiu narodenia Juraja Tranovského. In: *Hudobný život*, 1992, roč. 24, č. 14, s. 3.

UHORSKAI, Pavel. Cyklus k 360. výročiu 1. vydania Tranovského kancionála – 1. časť. In: *Evanjelický posol spod Tatier*, 1996, roč. 86, č. 32, s. 252.

UHORSKAI, Pavel. Cyklus k 360. výročiu 1. vydania Tranovského kancionála – 2. časť. In: *Evanjelický posol spod Tatier*, 1996, roč. 86, č. 33, s. 260.